

Rozdział I. Metodyka badań

Obserwując zakres spraw, jakie w głównej mierze trafiają do wydziałów gospodarczych sądów powszechnych, przyglądając się wpisom na forach internetowych czy też śledząc zakres tematów poruszanych na stronach internetowych kancelarii prawnych, dostrzec można zainteresowanie problematyką niewypłacalności dłużników, a wręcz lawinowych bankructw w określonych branżach. Dodatkowo artykuły w gazetach jednoznacznie rzucają światło na aktualną tendencję do uchylania się od zapłaty wymagalnych należności, w szczególności w branżach budowlanych czy deweloperskich. O ile takie przypadki nie powinny od razu stanowić pola zainteresowania karnistów, gdyż wpisują się w ryzyko gospodarcze, o tyle celowe działania dłużników, które mają na celu taktyczne uchylenie się od zaspokojenia wierzycieli, stanowią sygnał, że należy przyrzeć się charakterowi poruszanych problemów.

§ 1. Przedmiot i cel badań

Monografia ujmuje tytułowy problem dwutorowo, ogniskując przedstawione w niej rozważania wokół aspektów prawnych i kryminologicznych. Proces naukowego zdiagnozowania problemu wymaga określonego postępowania zgodnie z obowiązującymi procedurami badawczymi¹. Przeprowadzenie badań naukowych w zakresie przestępstw z art. 301 KK podyktowane było uprzednim doborem adekwatnych do danego etapu badawczego czynności, które przyczyniły się do realizacji celu badawczego². Mając na względzie zasady prawidłowego opisu metodyki badań, w rozdziale tym ujęte zostały następujące elementy: przedmiot badań oraz cel ich przeprowadzenia, problemy i hipotezy badawcze, metody oraz techniki i wykorzystane narzędzia badawcze.

¹ J. Apanowicz, Metodologiczne uwarunkowania, s. 26.

² S. Nowak, Metodologia, 2007, s. 21.

Celem badań naukowych jest rozwiązanie problemów naukowych oraz poznanie nowych prawd³. Przedmiotem badań w niniejszym opracowaniu uczyniono przestępstwa stypizowane w art. 301 KK w aspekcie prawnokarnym i kryminologicznym, których analiza nie stanowiła jak dotąd szczególnego zainteresowania teoretyków. Zdiagnozowanie obrazu zachowań określonych w art. 301 KK w ujęciu prawnokarnym, jak i kryminologicznym, może czynić zadość potrzebom teoretyczno-poznawczym, a także ukazać aspekty praktyczne przestępczości z art. 301 KK, które uznać można za asumpt do wytoczenia kierunków zmian na rzecz poprawy efektywności zapobiegania i zwalczania przestępstw gospodarczych.

Głównym celem niniejszej monografii było przybliżenie prawnokarnych i kryminologicznych aspektów przestępstw z art. 301 KK, aby udzielić odpowiedzi na pytanie o rzeczywisty obraz przestępczości z art. 301 KK w Polsce. Analiza na płaszczyźnie prawnej, jak i kryminologicznej, pozwala na ukazanie badanego zjawiska z różnych perspektyw. Doniosłość relacji, która łączy obie dziedziny nauki wynika z faktu, że z jednej strony prawo karne wskazuje kierunek badań kryminologicznych przez określenie pewnych czynów jako przestępstwa, a z drugiej, wiedza kryminologiczna „dyktuje” kierunki prac legislacyjnych i w konsekwencji stosowania przepisów prawa karnego⁴.

Kierując się przyjętą w literaturze przedmiotu typologią badań z uwzględnieniem kryterium ich celu, niniejsze badania można określić jako diagnostyczne i eksplanacyjne. Charakter diagnostyczny wynika z faktu, że celem badań jest zdiagnozowanie cech charakteryzujących przestępstwa stypizowane w art. 301 KK wraz z określeniem ich skali. Natomiast charakter eksplanacyjny odnosi się do potrzeby wyjaśnienia zjawisk obserwowanych podczas badań diagnostycznych. Zbadanie systemu instytucjonalnego wypracowanego na rzecz przeciwdziałania i zwalczania przestępczości gospodarczej, w którą wpisuje się art. 301 KK, pozwoliło na wypracowanie uwag o charakterze prewencyjnym.

Określenie przedmiotu badań podyktowane było zdiagnozowaniem pewnych utrwalających się tendencji zogniskowanych wokół aktualnych zagrożeń wynikających z nader szerokiej swobody działalności gospodarczej i wolności w kreowaniu stosunków zobowiązaniowych. Rozwój społeczno-gospodarczy, korelujący z coraz bardziej wyrafinowanymi formami działań pseudo-biznesmenów, przyczynił się do koncentracji niniejszych badań wokół aspek-

³ J. Pieter, *Praca naukowa*, s. 21.

⁴ B. Hołyst, *Kryminologia*, 1999, s. 46.

tów związanych z ochroną interesów wierzycieli. Zasadność podjętych badań wynikała również z faktu, że w rodzimym dorobku naukowym odnotowano brak aktualnej prawno-kryminologicznej analizy przestępstw stypizowanych w art. 301 KK.

Celem na płaszczyźnie prawnokarnej było dążenie do zdekodowania zakresu znamion przestępstw stypizowanych w art. 301 KK, określenie ewentualnych trudności interpretacyjnych w zakresie wykładni oraz ukazania ich ewolucji. Jako cel badań empirycznych przyjęto scharakteryzowanie zachowań, wypełniających znamiona przestępstw w oparciu o kwalifikację prawną z art. 301 KK pod względem ilościowym i jakościowym – celem ukazania rozmiaru i dynamiki przestępstw, jak również ich etiologii i fenomenu, a ponadto określenie trudności w procesie przeciwdziałania i zwalczania tej kategorii przestępczości.

Ekspozowana potrzeba rozwijania i uzupełniania zakresu wiedzy na określony temat w założeniu ma sprzyjać efektywnej walce z przestępczością⁵. Cele badań kryminologicznych nie ograniczają się tylko do tworzenia uogólnień teoretycznych, lecz służą również wytyczeniu dyrektyw praktycznych⁶. W tym celu płaszczyznę kryminologiczną ujęto według wypracowanych w kryminologii działów⁷: etiologii kryminalnej obejmującej badanie czynników przyczynowych przestępczości, fenomenologii kryminalnej (nazywanej również symptomatologią), która bada formy objawowe przestępczości, profilaktyki kryminologicznej, zajmującej się środkami zapobiegania przestępczości.

Wskazane zostaną przy tym również nie tylko przyczyny kryminologiczne, lecz również przyczyny „systemowe”. Niniejsze opracowanie ma na celu sformułowanie uwag, które odnoszą się do praktycznych meandrów stosowania prawa karnego, co znajduje swoje przełożenie na skuteczność wykrywania i ścigania sprawców dążących do niezaspokojenia swoich wierzycieli. Opisanie prawnych i kryminologicznych aspektów przestępstw stypizowanych w art. 301 KK możliwe było w oparciu o analizę literatury przedmiotu, orzecznictwa, danych statystycznych policyjnych i sądowych, opis przykładowych stanów faktycznych spraw oraz wiadomości uzyskanych z przeprowadzonych wywiadów z praktykami zmierzającymi się z zagadnieniem szeroko pojętej przestępczości gospodarczej.

⁵ J. Blachut, A. Gaberle, K. Krajewski, *Kryminologia*, 2007, s. 19.

⁶ B. Hołyst, *Kryminologia na świecie*, 1979, s. 26.

⁷ B. Hołyst, *Kryminologia*, 2016, s. 51–52.

Podjęte badania dotyczą wyłącznie rodzimego porządku prawnego. Brak analiz w ujęciu prawno-porównawczym wynika z charakteru rozważanych przestępstw, którego prawidłowa ocena prawnokarna i kryminologiczna wymagałaby odniesienia się do przepisów prawa cywilnego, gospodarczego czy handlowego. Ponadto, celem określenia płaszczyzny kryminologicznej, należałoby prześledzić strukturę i dynamikę ów przestępstw, odnosząc się również do sytuacji społeczno-ekonomicznej danego państwa. Dopiero taka analiza pozwala na celne osadzenie przepisu karnego w całym systemie prawa, celem określenia jego funkcji i ewentualnej oceny z punktu widzenia praktycznego zastosowania. Sam proces wykładni, dokonany w niniejszym opracowaniu, wskazuje na niemożność analizowania przestępstw przeciw wierzycielom w oderwaniu od podstawowych pojęć prawa cywilnego czy gospodarczego. Powyższa argumentacja utwierdza w przekonaniu, że takie badania stanowczo przekraczałyby ramy monografii, stąd też jej zakres ograniczono do rodzimego porządku prawnego.

§ 2. Problemy i hipotezy badawcze

Istotą badań naukowych jest określenie problemu badawczego, którego celem jest wytoczenie kierunku realizowanym badaniom naukowym. Jak celnie wskazano w dotychczasowym dorobku naukowym, problem badawczy to: „bodziec intelektualny wywołujący reakcję w postaci badań naukowych”⁸. Natomiast problem naukowy diagnozowany jest jako pewna trudność wywołana uświadomieniem sobie określonego braku w stanie wiedzy naukowej, a brak ten wykazuje charakter obiektywny⁹. W dążeniu do uzupełnienia luki w dorobku naukowym, kluczowe staje się określenie problemu naukowego. Natomiast punktem wyjścia wszelkiego procesu badawczego jest sformułowanie określonego pytania, a nawet zbioru pytań¹⁰. Niemniej wymaga zaakcentowania, że nie każde pytanie może zostać uznane za problem badawczy. W konsekwencji za takie uznaje się pytanie, które stanowi punkt wyjścia do badań naukowych, do studiowania literatury, do gromadzenia spostrzeżeń naukowych, jak również ich selekcji, a w rezultacie opracowania¹¹.

⁸ Ch. Frankfort-Nachmias, D. Nachmias, *Metody badawcze*, s. 67.

⁹ J. Pieter, *Praca naukowa*, s. 21.

¹⁰ S. Nowak, *Metodologia*, 2010, s. 26; E. Babbie, *Badania społeczne*, s. 625.

¹¹ J. Apanowicz, *Metodologiczne elementy*, s. 67.

Badania naukowe rozpoczęto od sformułowania głównych problemów badawczych odzwierciedlających zagadnienia prawnokarne i kryminologiczne. Główny problem badawczy ujęty został przez autorkę w postaci pytania: Jak kształtuje się w praktyce wykładnia art. 301 KK i w jakim zakresie wpływa to na podjęcie skutecznej reakcji przed niezgodnym z prawem zachowaniem dłużnika?

Budowa powyższego pytania wskazuje na wysoki stopień ogólności pierwszego problemu badawczego o charakterze prawnokarnym, co przesądza o konieczności wyodrębnienia również problemów szczegółowych, określonych w następujący sposób:

1. W jakim zakresie dorobek KK32, KK69 oraz OchrObrGospU wpłynął na obecny kształt regulacji z art. 301 KK, a także czy regulacja ta stanowi podstawę odpowiedzialności podmiotów zbiorowych?

2. Jaka jest podstawa racjonalizacji ingerencji prawa karnego w sferę zachowań polegających na niemożności zaspokojenia wierzycieli?

3. Jakie trudności interpretacyjne towarzyszą wykładni przepisów z art. 301 KK?

4. Jak kształtuje się linia orzecznicza w zakresie kwalifikacji prawnej przestępstw stypizowanych w art. 301 KK?

Drugi główny problem badawczy o charakterze kryminologicznym określony został jako pytanie: Jak w praktyce kształtuje się współczesny obraz przestępstw stypizowanych w art. 301 KK ?

Z uwagi na złożoność drugiego problemu badawczego, niezbędne okazało się określenie problemów szczegółowych, w następującym brzmieniu:

1. Jak, i w jakim stopniu, czynniki o charakterze instytucjonalno-prawnym i społeczno-ekonomicznym determinują popełnianie przestępstw gospodarczych, w tym występów stypizowanych w art. 301 KK?

2. Jak kształtuje się skala i dynamika przestępstw stypizowanych w art. 301 KK i czy można wskazać na jakieś tendencje w tym zakresie?

3. Jak kształtuje się system instytucjonalno-prawny w Polsce w zakresie zwalczania przestępczości gospodarczej?

4. Jakie praktyczne trudności diagnozowane są w zakresie efektywnego przeciwdziałania przestępczości gospodarczej, w tym przestępstw z art. 301 KK?

Określenie wymienionych wyżej problemów głównych i szczegółowych pozwoliło na ukazanie specyfiki przestępstw stypizowanych w art. 301 KK. Tak sformułowane problemy badawcze stanowiły podstawę do wysunięcia hipotez badawczych. Hipoteza stanowi przypuszczenie, że badane zagadnienie

może kształtować się w określony sposób, a jej formułowanie bazuje na dotychczasowym stanie wiedzy. Jednocześnie należy podkreślić, że hipoteza jest pewną propozycją o nieustalonej jeszcze wartości logicznej, którą należy poddać sprawdzeniu¹². Rezultatem przeprowadzonych badań jest weryfikacja bądź falsyfikacja założonych hipotez badawczych.

Pierwszy przedstawiony problem badawczy pozwolił na wysunięcie następującej hipotezy głównej:

1. Złożoność i nieostrość regulacji z art. 301 KK utrudnia jego stosowanie. Obowiązujący art. 301 KK chroni wierzycieli w ograniczonym zakresie. Przepisy art. 301 KK są tak skonstruowane, że w ich zakres mogą się wpisać zachowania, które nie powinny być kwalifikowane jako przestępstwa, a z drugiej strony nie obejmują one sytuacji, które powinny być penalizowane. Wynika to z nieprawidłowego ujęcia znamion przestępstw określonych w art. 301 KK.

Szczegółowe hipotezy badawcze o charakterze prawnym zakładają natomiast, iż:

1. Aktualny kształt art. 301 KK w niewielkim stopniu ewoluował. Dorobek KK32 oraz OchrObrGospU wpłynęły na obecny kształt art. 301 KK. Artykuł 7 OchrObrGospU, będący odpowiednikiem art. 301 KK, został niemal w niezmienionej postaci recypowany do obowiązującego KK. Kodeks karny z 1969 r. nie posiadał swojego odpowiednika w art. 301 KK. W odniesieniu do przepisów art. 301 KK znajduje zastosowanie także OdpZbiorU.

2. Rola prawa karnego w zakresie przestępczości przeciw wierzycielom polega na usankcjonowaniu norm uzupełniających ochronę wierzycieli przewidzianą na gruncie innych gałęzi prawa. Wynika to z subsydiarnego charakteru prawa karnego. Diagnozuje się jednak brak szerszego wyjaśnienia genezy przestępstw z art. 301 KK z uwagi na nieudokumentowanie dostatecznie *ratio legis* tej regulacji.

3. Regulacje art. 301 KK naruszają zasadę określoności przepisów prawa. Artykuł 301 § 1 KK budzi zastrzeżenia praktyczne związane z nadmierne kazuistycznym określeniem czynności sprawczej przestępstwa, natomiast art. 301 § 2 i 3 KK z nazbyt szerokim ujęciem znamion. Powoduje to zbyt duży luz decyzyjny w zakresie wykładni znamion podmiotu, przedmiotu ochrony, strony przedmiotowej przestępstw, co utrudnia ich subsumpcję w procesie stosowania prawa.

4. Regulacja przestępstw ujęta w art. 301 KK nie wywołuje licznych problemów interpretacyjnych w orzecznictwie sądowym. Nie wynika to jednak

¹² Z. Ziemiński, Metodologiczne, s. 41.

z tego, że judykatura wykształciła jednolitą linię interpretacyjną ich treści, ale z faktu, że sądy nie stają przed problemami, które rozstrzygają przedstawiciele nauki, co jest spowodowane przede wszystkim tym, że w praktyce orzeczniczej najczęściej art. 301 KK występuje w kumulatywnej kwalifikacji, co z kolei powoduje, że problem właściwej interpretacji znamion przestępstw z art. 301 KK schodzi na drugi plan.

Drugiemu głównemu problemowi badawczemu podporządkowano następującą hipotezę: Zamierzona analiza regulacji z art. 301 KK skłania do postawienia tezy, że art. 301 KK w obecnym kształcie nie tylko nie odpowiada aktualnym warunkom gospodarczym i prawodawczym, lecz także nie zapewnia należytej ochrony wierzycielom. Złożoność tego rodzaju przestępstw implikuje konieczność posiadania wiedzy wykraczającej poza prawo karne, zarówno na etapie postępowań przygotowawczych, jak i sądowych.

Wyodrębnione z drugiego problemu głównego problemy szczegółowe posłużyły do postawienia następujących hipotez szczegółowych:

1. Zarówno czynniki o charakterze instytucjonalno-prawnym, jak i społeczno-ekonomicznym stanowią czynnik kryminogeny nadużyć dłużników.

2. Przestępczość na tle art. 301 KK jest marginalna, jeżeli odniesiemy ją do ogólnych statystyk przestępczości. Nie stanowi ona nawet promila w ogólnej liczbie przestępstw w naszym kraju.

3. Aktualny model instytucjonalny, wypracowany na rzecz zwalczania przestępczości gospodarczej, implikuje szereg praktycznych trudności w zakresie sprawnego i efektywnego przeciwdziałania przestępstwom stypizowanym w art. 301 KK.

4. Prowadzenie i rozstrzyganie spraw w oparciu o kwalifikację prawną z art. 301 KK charakteryzuje duży stopień skomplikowania. Wynika on z nieostrych desygnatów pojęć wpisujących się w zakres znamion, jak i braku odpowiedniego merytorycznego przygotowania organów na etapie postępowania przygotowawczego, a także jurydycznego.

§ 3. Metody, techniki i narzędzia badawcze

Przeprowadzone badania miały na celu naukowe zgłębienie rzeczywistości analizowanego zjawiska. Proces naukowego poznania problematyki jednego z typów przestępstw popełnianych na szkodę wierzycieli realizowany był zgodnie z obowiązującymi w działaniach wyjaśniających i poznawczych za-

sadami, etapami, a także procedurami badawczymi¹³. Badania naukowe powinny być realizowane metodycznie i przy zastosowaniu określonych reguł determinujących konkretne działania¹⁴. Dlatego przeprowadzone badania oparto na uznanych metodach badawczych, które miały na celu sformułowanie jednoznacznych wniosków, z zachowaniem logicznej spójności, a w konsekwencji wykazania twórczego charakteru badań i potencjału oraz praktycznego zastosowania¹⁵.

W ramach niniejszej monografii posłużono się różnymi metodami, których celem było możliwie najpełniejsze udzielenie odpowiedzi na określone pytania badawcze, jak również poddanie weryfikacji odpowiadających im hipotez badawczych. W trosce o wiarygodność wyników badań wybór metod podyktowany był dbałością o to, aby wzajemnie się uzupełniały i kontrolowały¹⁶. Zaprezentowane zagadnienia oparto na: dorobku doktryny opisanej w literaturze przedmiotu, orzecznictwie SN i sądów powszechnych, danych statystycznych policyjnych oraz sądowych, przykładowych opisach stanów faktycznych spraw prowadzonych w oparciu o kwalifikację prawną określoną w art. 301 KK, jak również wykorzystano wywiady eksperckie z przedstawicielami środowiska praktyków.

Powyższe wskazuje, że dążąc do zachowania trafności czynionych wywodów, zdecydowano się na przeprowadzenie badań metodą triangulacji, polegającą na zastosowaniu różnych metod, celem zwiększenia wiarygodności uzyskanych wyników badań naukowych¹⁷. Wybór metody badawczej w przypadku prac z zakresu nauk prawnych uzależniony jest od tego, jaki aspekt prawa ma zostać poddany analizie w pracy badawczej. Istotne znaczenie ma w tym kontekście przynależność materii, która ma stać się przedmiotem rozważań, do któregoś z działów prawoznawstwa. Ponadto wielość zastosowanych metod badawczych wynika z interdyscyplinarnego charakteru niniejszej monografii.

Do badań mających na celu odpowiedź na pierwsze pytanie główne, jak też korelujące z nim pytania szczegółowe posłużono się metodą dogmatyczną, metodą historyczną, jak też metodą analizy literatury. Jednocześnie, chcąc uzyskać informacje dające asumpt do skonstruowania odpowiedzi na drugie pytanie główne i towarzyszące mu pytania szczegółowe, odwołano się do metod

¹³ J. Apanowicz, *Metodologiczne uwarunkowania*, s. 26.

¹⁴ J. Sztumski, *Wstęp*, s. 67.

¹⁵ S. Nowak, *Metodologia*, 2010, s. 20–21.

¹⁶ Z. Bożyczko, *Metodyczne wskazówki*, s. 17.

¹⁷ S. Juszczyk, *Badania*, s. 77.

ilościowych, jak i jakościowych, a dokładnie metody statystycznej, metody *desk research*, metody analizy *case study*, jak również metody polegającej na przeprowadzeniu pogłębionych wywiadów eksperckich.

Tym samym podstawową metodą, jaka została zastosowana w pracy, jest tzw. metoda formalno-dogmatyczna, polegająca na syntaktyczno-semantycznej analizie tekstu prawnego wspartej wykorzystaniem reguł logiki. Dokonane zabiegi pozwoliły na ustalenie sensu oraz znaczenia analizowanej wypowiedzi normatywnej. Dzięki temu, przy zastosowaniu reguł inferencyjnych, możliwe było ustalenie jakie normy prawne wynikają z analizowanego przepisu prawa. Celem zastosowania niniejszej metody było znowu określenie obowiązującego stanu prawnego w badanym zakresie.

Potrzeba ukazania kierunku ewolucji regulacji prawno-karnych obejmujących odpowiedniki obowiązującego aktualnie przepisu art. 301 KK, jak i poglądów na temat prezentowanej tematyki spowodowała konieczność uzupełniania metody formalno-dogmatycznej metodą krytyki i analizy piśmiennictwa. Wspomniane metody zastosowane zostały w ujęciu historycznym (metoda historyczna), uwzględniając kolejne fazy rozwoju¹⁸ następujących po sobie regulacji prawnych zawartych w historycznych aktach: KK32, KK69 oraz OchrObrGospU. Zasadność przeprowadzonej analizy wynika również z faktu, że rozwiązania zawarte w historycznych aktach prawodawczych stanowiły podstawę dla konstrukcji obecnie obowiązujących. Ponadto należy podkreślić, że analiza pozbawiona ujęcia historycznego przesądza o płytkim i pozbawionym oceny obrazie badanego zjawiska¹⁹. Następnie pochyłono się nad obecnie obowiązującym KK oraz OdpZbiorU (w obowiązującym kształcie, jak i przedstawiono główne założenia projektu nowej ustawy).

Kolejną z metod, którą posiłkowano się na kanwie prowadzonych badań, była analiza literatury przedmiotu. W tym celu prześledzono dorobek doktryny w postaci dostępnych opracowań i komentarzy naukowych w zakresie analizowanej materii. Dzięki tej metodzie możliwym okazało się zdekodowanie norm prawnych, celem interpretacji znamion przestępstwa. Ponadto metoda ta pozwoliła wskazać, jakie problemy interpretacyjne na gruncie aktualnych regulacji, dotyczących przestępstw stypizowanych w art. 301 KK zauważa doktryna i jakie w związku z tym zgłasza postulaty. Zastosowana metoda ułatwiła zapoznanie się z wynikami przeprowadzonych dotychczas badań em-

¹⁸ M. Borucka-Arctowa, Problemy metodologiczne, s. 8 i n.; F. Longchamps, Z badań porównawczych, s. 129–134.

¹⁹ T. Barankiewicz, Współczesne metody, s. 129.

pirycznych w kontekście analizowanej materii. Wnioski z powyższej analizy przyczyniły się do zdiagnozowania dotychczasowego dorobku naukowego, co w konsekwencji ukierunkowało sposób sformułowania problemów i hipotez badawczych. Dodatkowo posłużono się metodą *desk research*, która umożliwiła zgromadzenie danych dotyczących stanu wiedzy na temat upadłości czy sposobów zwalczania przestępczości gospodarczej. Analiza raportów, analiz, doniesień czy publikacji pozwoliły na pozyskanie danych niezbędnych do kompleksowego przeanalizowania badanego zjawiska.

Następnie wykorzystano metodę polegającą na analizie orzecznictwa sądowego. Zasadność analizy orzeczeń zapadłych w oparciu o kwalifikację prawną czynu z art. 301 KK wynika z potrzeby przeanalizowania całego toku wyводу prawnego, interpretacji właściwych pojęć, prześledzenia procesu dekodowania norm prawnych, jak również sposobu uzasadnienia przyjętego rozstrzygnięcia. W tym celu poddano analizie orzecznictwo SN oraz sądów powszechnych. Jednoczesne posiłkowanie się metodą dogmatyczną i analityczną dało podstawy dla rozważań w kontekście ustalenia trudności towarzyszących wykładni przepisów art. 301 KK nie tylko na gruncie teoretycznym podejmowanym przez przedstawicieli doktryny, ale również na płaszczyźnie jurydycznej, która ujawnia praktyczne trudności w zakresie subsumcji określonych przepisów w toku nader skomplikowanych spraw, do jakich można zaliczyć procesy prowadzone w wyniku przestępstw gospodarczych.

Chcąc zbadać analizowany przejaw patologii życia gospodarczego zastosowano metodę statystyczną, która polegała na badaniu danych statystycznych KGP, udostępnionych na wniosek przez Wydział Analiz Gabinetu Komendanta Głównego Policji, w zakresie których zadań leży analiza i gromadzenie danych statystycznych dotyczących przestępczości. Otrzymane dane dotyczyły: postępowań wszczętych, liczby przestępstw stwierdzonych, wykrywalności, jak i liczby podejrzanych w zakresie badanych przestępstw w latach 1998–2020 na terenie całej Polski.

Następnie prowadzono analizy na podstawie danych statystycznych uzyskanych z MS z Wydziału Statystycznego Informacji Zarządczej Departamentu Strategii i Funduszy Europejskich w zakresie liczby prawomocnie skazanych w latach 1998–2018 w oparciu o kwalifikację prawną czynu z art. 301 KK. Powyższe statystyki policyjne i sądowe pozwoliły na ustalenie środków reakcji karnej orzekanych przez sądy wobec sprawców analizowanych przestępstw, jak również poznanie aktualnego obrazu struktury i dynamiki przedmiotowego zjawiska.

Celem zadbania o jakość przeprowadzonych badań powyższa analiza statystyczna została wykonana przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics 25²⁰. Analiza korelacji Spearmana²¹ pozwoliła sprawdzić, czy występuje istotny statystycznie związek pomiędzy badanymi zmiennymi. W celu sprawdzenia czy istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy dwoma niezależnymi grupami, zastosowano test U Manna-Whitneya. W przypadku występowania większej ilości grup, zastosowano nieparametryczny odpowiednik analizy wariancji, tj. test Kruskala-Wallisa. Analiza testem chi-kwadrat pozwoliła sprawdzić czy porównywane grupy są równoliczne. Za poziom istotny statystycznie przyjęto wartość $p^{22} < 0,05$.

W opracowaniu ma zastosowanie również metoda jakościowa polegająca na analizie *case studies*. Skorzystanie z tej metody pozwoliło na ukazanie przykładowych *modus operandi* sprawców przestępstw z art. 301 KK, które jak dotąd nie zostały w takim ujęciu opisane w literaturze przedmiotu. Ograniczono się do analizy 3 przypadków, które autorka uznała za szczególnie interesujące z punktu widzenia ocen prawnych organów prowadzących postępowanie karne *in rem*, jak również z uwagi na cenny walor analityczny na rzecz badań pod kątem kryminologii. Dokonanie takiego zabiegu pozwoliło na wyeksponowanie złożoności działań sprawców, kwalifikowanych jako występki z art. 301 KK, które nader często stanowią tylko element spektrum procederu podejmowanego przez określone osoby. Takie ujęcie wydaje się dotąd nieopisane w literaturze, przy czym znajduje uzasadnienie w linii orzeczniczej, gdzie art. 301 KK zazwyczaj występuje właśnie w kumulatywnej kwalifikacji prawnej czynu z innymi przestępstwami godzącymi czy to w obrót gospodarczy czy też mienie (np. art. 286 KK), czy określonymi w KSH²³.

W ramach badań przeprowadzono również pogłębione wywiady eksperckie z trzema grupami zawodowymi: prokuratorami, sędziami i adwokatami. Zasadność ich przeprowadzenia uwidoczniła czysto teoretyczna analiza piśmiennictwa, w której brak jest zaprezentowanych konkretnych przejawów trudności sygnalizowanych w kontekście zwalczania przestępczości gospodar-

²⁰ To czołowe oprogramowanie statystyczne używane do rozwiązywania różnych problemów naukowych. Udostępnia szereg technik testowania hipotez i prowadzenia analiz.

²¹ Współczynnik korelacji Spearmana służy do badania zależności między danymi.

²² Zmienna p pozwala opisać poziom istotności statystycznej. Za poziom istotny statystycznie przyjęto wartość $p < 0,05$. Przykład: „Istotnie statystycznie większa część z nich była bez dozoru ($p < 0,001$)”. Badana zatem jest liczebność, np. czy istotnie więcej skazań było z dozorem czy też bez.

²³ Ustawa z 15.9.2000 r. – Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1526 ze zm.).

czej *sensu largo*. Chęć skonfrontowania zgłaszanych dotychczas w literaturze postulatów, jak również własnych założeń mających wyraz w przyjętych problemach i hipotezach badawczych z ich praktycznym wymiarem, zdecydowała o wyborze ww. metody. Wywiady umożliwiły zgłębienie wiedzy na temat praktycznych aspektów stosowania przepisu art. 301 KK z perspektywy trzech grup zawodowych. Informacje zdobyte w toku badań stanowiły cenne wskazówki dla ostatecznego określenia ram postulowanych kierunków zmian w kontekście zwalczania i przeciwdziałania tego rodzaju przestępczości. Powyższe pozwoliło na holistyczne spojrzenie na badane zagadnienie, które w ocenie autorki nie powinno być analizowane w oderwaniu od jej praktycznych wymiarów.

Zasadność prowadzenia badań za pomocą wywiadu pogłębionego znalazła już swój wydzźwięk w latach 60. ubiegłego wieku, gdy *L. Lernell* stwierdził, że zgłębienie wiedzy nad problematyką przestępczości ekonomicznej stanowi wyzwanie nie tylko dla teoretyków, ale również praktyków, co wynika z faktu, że: „ich spojrzenie na istotę zagadnienia nie zawsze jest zbieżne. Każdy z nich ogląda to zjawisko pod nieco innym kątem widzenia”. Te różne kierunki spostrzegania pewnych zjawisk przyczyniają się do głębszego zrozumienia analizowanej problematyki. Mianem technik badawczych określa się: „szczegółowy sposób wykonywania danego rodzaju zadań badawczych, sposób gromadzenia materiałów”²⁴. Zastosowanie właściwej techniki badawczej podyktowane jest odpowiednim doбором narzędzi badawczych. Natomiast narzędziem badawczym jest „przedmiot za pomocą którego realizuje się daną technikę zbierania materiału badawczego”²⁵. W tym celu wykorzystano kwestionariusz zawierający pytania otwarte skierowane do poszczególnych przedstawicieli trzech różnych środowisk prawniczych. Z uwagi na zróżnicowane role procesowe, treść zadawanych pytań w niewielkim stopniu różniła się, tak aby zachować rzetelność w kontekście konkretnej grupy badanych. Wykorzystane kwestionariusze pytań stanowią załącznik do niniejszej monografii.

²⁴ A. Podgórecki, *Zagadnienia*, s. 190.

²⁵ Tamże, s. 202.

§ 4. Organizacja i przebieg badań

Dążąc do realizacji postawionych celów badawczych, początkowo sformułowano problemy i hipotezy badawcze, co pozwoliło na wybór odpowiednich metod badawczych.

Pierwszy etap badań obejmował analizę dogmatyczno-prawną przepisu art. 301 KK na podstawie dostępnych materiałów naukowych, kierując się historyczną ewolucją regulacji w badanym zakresie. Tym samym analizę rozpoczęto od historycznych KK32, KK69, następnie OchrObrGospU. Materiał źródłowy pozyskano podczas kwerend bibliotecznych na wydziałach prawa różnych uniwersytetów na terenie Polski. Dodatkowo wymaga zaakcentowania, że w trakcie analizy doszło do przedłożenia projektu ustawy nowelizującej OdpZbiorU. Autorka śledziła przebieg prac legislacyjnych i zapoznała się z proponowanymi nowymi rozwiązaniami.

Jednocześnie autorka przystąpiła do pozyskiwania orzecznictwa SN oraz sądów powszechnych. Aby móc dokonać analizy, niezbędna okazała się uprzednia selekcja treści orzeczeń w zakresie wykładni przepisów typizujących przestępstwa z art. 301 KK. W tym celu posłużono się SIP LEX, SIP Legis oraz innymi bazami internetowymi. Wystosowano również zapytanie do MS w kontekście liczby spraw prowadzonych w oparciu o art. 301 KK wraz ze wskazaniem siedzib sądów je rozpatrujących²⁶. W wyniku znikomej ilości spraw, które w większości pokrywały się z udostępnionymi orzeczeniami w bazach internetowych, zdecydowano o oparciu rozważań – w kontekście trudności, jakie wyłaniają się w toku stosowania przepisu art. 301 KK – o orzecznictwo powszechnie dostępne. Z uwagi na liczbę zapadłych wyroków, czego wyraz można odnaleźć w zaprezentowanych danych statystycznych, nie sposób zakładać, że zbadanie treści wyroków znajdujących się w aktach pod konkretną sygnaturą zmieniłoby kierunki wniosków.

W wyniku zbyt ubogiego katalogu wyroków SN będących w centrum zainteresowania autorki, zwrócono się z oficjalnym wnioskiem do SN celem uzyskania dostępu do treści wszelkich wyroków zapadłych w okresie od 1990 r. do 2018 r., w oparciu o kwalifikację prawną czynu z art. 301 KK. Sąd Najwyższy odmówił zawnioskowanej czynności i odesłał do orzeczeń zamieszczonych pod wskazanym w piśmie linkiem. Niemniej autorka uprzednio dokonała weryfikacji tego źródła internetowego, w którym widniał jedynie jeden wy-

²⁶ Stosowna dokumentacja w posiadaniu autorki.

rok. Pozostałe wyroki SN zostały uzyskane w analogiczny sposób, jak w przypadku orzecznictwa sądów powszechnych, zatem przy pomocy prawniczych baz internetowych. Z uwagi na nader ubogi dorobek w tym zakresie, autorka często sięgała do orzeczeń zapadłych w kontekście art. 300 KK, gdzie przepis art. 301 KK wielokrotnie stanowił również przedmiot analiz.

Zebrałe orzecznictwo pozwoliło na szczegółową analizę wyводу prawnego prowadzonego przez sądy w toku stosowania prawa. Sposób wykładni i subsumpcji przepisu ułatwił ukazanie wątpliwości interpretacyjnych odnośnie znamion przestępstwa, jak i trudności w toku procedowania w zawitych stanach faktycznych. Analiza na gruncie jurydycznym, ukazująca *modus operandi* sprawców, jak i sposób procedowania przez sąd, pozwoliły na ocenę, na ile i w jakim zakresie analizowany przepis spełnia swoją rolę. Trudności, które ujawniły się w toku przeglądu dorobku judykatury, nadały kierunek dalszym badaniom, w szczególności tworzeniu ankiety będącej narzędziem w trakcie przeprowadzania pogłębianych badań eksperckich.

W celu uzyskania materiału badawczego od KGP i MS, w marcu 2016 r. zwrócono się do Biura Służby Kryminalnej KGP, a w czerwcu 2018 r. do Wydziału ds. Parlamentarnych i Informacji Publicznej Gabinetu Komendanta Głównego Policji, a także do Wydziału Statystycznej Informacji Zarządczej w Departamencie Strategii i Deregulacji w MS.

W piśmie do KGP wnioskowano o udostępnienie danych odnośnie do liczby wszczętych i zakończonych postępowań w zakresie przestępstw stypizowanych w art. 301 KK, w tym również według jednostek organizacyjnych Policji, liczby stwierdzonych i wykrytych przestępstw na podstawie art. 301 KK, liczby podejrzanych z art. 301 KK w przestępstwach stwierdzonych według jednostek organizacyjnych Policji, zakreślając okres od 1999 r. do roku uwzględniającego najnowsze dane.

W piśmie do MS zwrócono się z wnioskiem o udostępnienie danych odnośnie do informacji statystycznych w zakresie danych dotyczących liczby prawomocnych skazań osób dorosłych na podstawie art. 301 KK, liczby prawomocnie skazanych osób dorosłych z art. 301 KK według wymiaru kary, liczby prawomocnie skazanych osób dorosłych w oparciu o art. 301 KK według płci i miejsca popełnienia przestępstwa (województwa) w okresie od 1998 r. do 2016 r. Następnie po zakończeniu procesu badawczego, a przed publikacją niniejszej monografii, pozyskano dane za kolejne lata celem uaktualnienia przedstawionych informacji. Należy zaznaczyć, że autorka monografii pozyskała dane statystyczne w ograniczonym zakresie, albowiem są one obecnie w fazie opracowywania przez MS i Policję.

Na podstawie uzyskanych danych dokonano analiz przy użyciu pakietu IBM SPSS Statistics 25. Analiza korelacji Spearmana pozwoliła sprawdzić czy występuje istotny statystycznie związek pomiędzy badanymi zmiennymi. W celu ustalenia czy istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy dwiema niezależnymi grupami zastosowano test U Manna-Whitneya. W przypadku występowania większej ilości grup zastosowano nieparametryczny odpowiednik analizy wariancji, tj. test Kruskala-Wallisa. Analiza testem chi-kwadrat pozwoliła sprawdzić czy porównywane grupy są równoliczne. Za poziom istotny statystycznie przyjęto wartość $p < 0,05$.

Kolejny etap zmierzający do pozyskania materiału empirycznego polegał na opracowaniu pytań, które mogłyby stanowić punkt odniesienia podczas przeprowadzania wywiadów pogłębionych z przedstawicielami trzech grup zawodowych: prokuratorami, sędziami i adwokatami. W przypadku badań jakościowych zdecydowano się na wybór trzech ekspertów w każdej wyżej wymienionej grupie.

Opracowanie narzędzia pomocniczego miało na celu uzyskanie materiału pozwalającego na holistyczne ujęcie problematyki związanej z praktyką stosowania przepisu art. 301 KK, jak i określenia trudności towarzyszących przeciwdziałaniu i zwalczaniu przestępczości gospodarczej, w którą wpisują się również przestępstwa przeciw wierzycielom. Pogłębione wywiady eksperckie okazały się zasadne, gdy dokonano wstępnego rozeznania w kontekście grupy ekspertów, którzy wyraziliby zgodę na udział w badaniu. Wielu prokuratorów czy sędziów odmówiło udziału z uwagi na brak doświadczeń w kontekście stosowania przepisów z art. 301 KK²⁷. Dlatego uznano, że dużo wyższą wartość wniosą jakościowe wypowiedzi praktyków niż ilościowe dane opracowane, np. na podstawie ankiet rozsyłanych do praktyków, którzy nie mają doświadczeń w badanym zakresie. Wywiady zostały przeprowadzone w miejscu pracy respondentów oraz na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku.

Po przeprowadzeniu wywiadów pogłębionych przystąpiono do analizy konkretnych stanów faktycznych spraw rozpatrywanych w oparciu o kwalifikację prawną czynu z art. 301 KK celem dokonania ich selekcji – tak, aby wyłonić trzy z nich i uczynić je przedmiotem analizy. *Case studies* zostały dokonane w oparciu o badanie materiałów konkretnych spraw sądowych prowadzonych w praktyce adwokackiej jednej z warszawskich i jednej z lubelskich kancelarii. Autorka pragnie w tym miejscu podziękować za wsparcie w tej kwestii,

²⁷ Stosowna korespondencja w posiadaniu autorki.